

ТВОРЧІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НАУКОВІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ М. ДРАЙ-ХМАРИ

У статті представлено матеріал про широку діяльність українських неокласиків у сфері наукового освоєння спадщини Лесі Українки. Особливе місце відведено висвітленню ключових позицій лесезнавчих праць М.Драй-Хмари, виявленню новаторських тенденцій і специфіки його дослідницької манери в синхронному контексті українського літературознавства 20-30-х років ХХ століття.

Вагомий внесок у формування наукових засад українського лесезнавства, що почало складатися у 20-х роках ХХ століття, зробив М.Драй-Хмара. Відомо, що він належав до угруповання неокласиків (М.Зеров, П.Филипович, О.Бургардт), які становили “наймолодший “доріст” серед учених академічного типу в перші революційні роки” [1:22]. Цю генерацію талановитих і потужних дослідників, разом із А.Музичкою, А.Ніковським, справедливо вважають фундаторами наукового студювання Лесі Українки. Індивідуальний доробок кожного з неокласиків вельми значний і подосі відіграє суттєву роль у заповненні прогалін в історіографічних концепціях української літературознавчої думки загалом і лесезнавства зокрібно.

У лесезнавчих студіях неокласиків доволі ґрунтовно реалізувався широкий спектр органічних складових загальної неокласичної концепції розвитку національної літератури, розроблюваної ними в численних працях, що передбачала “тлумачення українського письменства як повноцінної європейської літератури, розуміння її як відкритої динамічної системи, в якій глибока національна традиція синтезується з культурним досвідом людства [2:862]. Керуючись переважно естетичними критеріями в охопленні широкого кола проблем лесезнавства, неокласики одні з перших змогли найповніше наблизитись до студювання сутнісних ознак мистецької техніки поетеси, психології її творчості, генези й типології її неоромантизму, а головно – зуміли “прочитати” Лесю Українку в світовому літературному контексті.

Леся Українка входила до сфери дослідницьких інтересів і М.Драй-Хмари. З цього приводу І.Дзюба зазначає, що поетеса була “щасливою темою” вченого. Колективно створюване наукове лесезнавство у 20-х роках суттєво доповнювалось такими його ґрунтовними працями: “Поєма Лесі Українки “Віла-посестра” на тлі сербського та українського епосу”, “Ів.Франко і Л.Українка”, “Боярина”.

Новим словом у лесезнавстві 20-30-х років була монографія “Леся Українка”. Вона ґрунтується на доволі багатій фактологічній основі. Перша її частина (59 сторінок) становить собою біографічну “канву” Лесі Українки, що написана із залученням основних засадних принципів найпродуктивніших шкіл українського літературознавства 20-30 рр. (історико-соціологічна, порівняльно-історична та ін.). Як і М.Зеров та А.Музичка, М.Драй-Хмара розглядає творчість поетеси “рівнобіжно з її біографією” (С.Гаєвський). Перебуваючи під впливом позитивістської емпірики (тут, безсумнівно, прислужилися праці Б.Якубського, зокрема, його книжка “Соціологічний метод у письменстві”), він проте не став на шлях суворого документування фактів біографії Лесі Українки, тим паче – їх вульгарно-соціологічних спрощень (це засвідчує друга частина його праці). З цього приводу В.Іванисенко цілком слушно відзначає, що “в дусі найсерйозніших здобутків тодішнього літературознавства (згадаймо опоязівські збірники, працю О.Білецького “В майстерні художника слова”) М.Драй-Хмара пильну увагу приділяв психології художньої творчості [11:262]. “Аналіза людської психіки, - підкреслює М.Драй-Хмара, - ось одне із головних завдань, що його поставила перед собою письменниця” [6:121].

Утверджуючи нові тенденції в літературознавстві, М.Драй-Хмара виявляв неабиякий інтерес до проблем галузі поетики. Цим зумовлена особлива увага дослідника до естетичної природи текстів Лесі Українки, суто поетичних якостей її творчості. Він відзначав “музичність, багатство ритмів, що шумлять, мов весняні води” у “Лісовій пісні”, “діалектичний розвиток думки”, “потяг до контрастів” у більшості драматичних творів, “дар мислення символами” у поезії Лесі Українки.

Незважаючи на описовий характер монографії М.Драй-Хмари, її безпомилково можна вважати “цінним придбанням в гурті видань про Лесю Українку”, що “зачіпає велику силу питань” [12:125]. Ця монографія свого часу “ознаменувала чималий поступ у вивченні творчості нашої великої поетеси” [13:37]. М.Драй-Хмара у цій розвідці подає істотний фактичний матеріал про біографію Лесі Українки, ретельно досліджує суспільно-політичні умови й джерела її творчості, окреслює типологічні зв'язки її поезії з європейським літературознавчим контекстом.

Поряд із намаганням сказати нове слово про природу естетичного обличчя поетеси учений говорить про необхідність популяризації її творчості. Ця засаднича ідея відзначається ним у передмові названої книжки: “Можна сподіватися, що й момент оцінки Лесиної творчості та популярність її серед широких кол суспільства придуть невдовзі” [14:4]. Закономірною, таким чином, була й активна участь М.Драй-Хмари у виданні творів Лесі Українки. Це стосується усіх неокласиків. Так, М.Зеров брав участь у підготовці дванадцятитомника поетеси, виступивши як автор ґрунтовної передмови до сьомого тому (“Руфін і Прісцилла: До історії задуму і виконання”, 1930). П.Филипович, наприклад, написав блискучу передмову “Леся Українка” до окремої книжки її “Поєм” (1920).

М.Драй-Хмара у 20-х роках, окрім названих локальних лесезнавчих праць, також виступав упорядником творів Лесі Українки (1927 року, разом із Б.Якубським) та автором передмов (вступна стаття до драматичної

поєми “Боярина” у восьмому томі “Творів”, 1929 р.). Зауважимо цікаву, на наш погляд, деталь, що засвідчує сталість наукового інтересу М.Драй-Хмари до постаті Лесі Українки. Окремі його вступні статті з часом переростали у ґрунтовні розвідки, що не втратили своєї вартості і понині. Таким прикладом може бути вступна стаття до поеми “Віла-посестра” (Українка Леся. Твори. – К., 1927. – Т.ІІІ), що у результаті багатьох доповнень, розширення фольклорно-літературного контексту набула ознак наукової праці, яка й подосі залишається “кращою серед наявної критичної літератури” (Г.Аврахов). Відповідно до змісту автором було змінено і назву статті. Вона з’явилася на сторінках “Записок історико-філологічного відділу ВУАН” (1929, кн. 23) під назвою “Поєма Лесі Українки “Віла-посестра” на тлі сербського та українського епосу”.

Сучасна дослідниця означеної проблеми М.Зубрицька підкреслює, що названа праця М.Драй-Хмари “багатоаспектна, в ній розглядаються генетичні зв’язки, типологічна спільність, контакти і рецепція” [15:15]. Стаття “Поєма Лесі Українки “Віла-посестра” на тлі сербського та українського епосу” насправду стала доволі розлогою розвідкою, в якій автор робить підступи до вивчення творчості поетеси у світовому літературному контексті. Тут подано багатий фактаж про оточення Лесі Українки (переважно родинне), документальні свідчення сучасників про виношування задуму поеми “Віла-посестра”, ймовірні історико-етнографічні та літературно-фольклорні джерела твору (книга перекладів М.Старицького “Сербські народні думи і пісні”, “Исторические песни малорусского народа” Антоновича та Драгоманова, етнографічна розвідка О.Афанасьєва “Поэтические воззрения славян на природу” та ін.).

Стаття “Поєма Лесі Українки “Віла-посестра” на тлі сербського та українського епосу” цінна у багатьох відношеннях. Найперше варто відзначити, що саме М.Драй-Хмарі належить пріоритет в осягненні естетичної природи “Віли-посестри”, в уведенні поеми в науковий обіг (правда, цей факт, як і багато інших, не згадувався в наступні роки навіть у бібліографічних посиланнях довідкових видань). Важливо й те, що у статті ґрунтовно досліджено генезу поеми, а для увиразнення провідних мотивів твору (мотив визволення юнака із в’язниці та мотив його вбивства) подано широкий фольклорно-літературний фон (сербські думи: “Марко й сестра капітана Лека”, “Марко і арапського короля дочка”; українські думи: “Маруся Богуславка”, “Втеча Самійла Кішки з турецької неволі”; літературні твори: “Дума про княгиню-кобзаря” В.Чайченка (Б.Грінченка), “Поєми про білу сорочку” І.Франка. Переконаливо з’ясовано автором співвіднесеність фольклорно-змістових елементів південно-слов’янського й українського епосу в поемі, досліджено літературні чинники та психологічні ідеї, що стимулювали появу “Віли-посестри” (героїчна тематика українського й сербського народів імпонувала “визвольним” настроєм поетеси).

Проаналізувавши стиль поеми, М.Драй-Хмара підкреслює, що “Віла-посестра” є не просто майстерною стилізацією фольклорно-міфологічних пам’яток, а цілком оригінальним і самостійним твором. Більшість міркувань ученого становлять собою глибоке проникнення у тексти сербських та українських дум і, безумовно, самої “Віли-посестри” на рівні поетики та стилістики. Добра обізнаність із сербською культурою, бездоганне володіння мовою дало авторові можливість зробити глибокий порівняльний аналіз не тільки на рівні сюжету чи мотивів, а усіх жанрово-стилістичних рис, включаючи характеристику ритмічної будови, особливостей мови тощо. Так, наприклад, учений переконує, що поєма подібна до сербського епосу своєю ритмічною будовою (вона написана п’ятистопним хореем, який наближається до сербського десетерця). У ній немає одноманітних (переважно дієслівних) рим, “характерного ритму української думи”. Щодо ключових у поемі тропів (метафори, паралелізму), то на Лесю Українку, на думку дослідника, однаково впливали як українські, так і сербські чинники (напр., із сербського епосу: “Щоб не трісло серце з туги-жалю”; з українського фольклору: “Тільки серце кров’ю обкипіло” і под.).

Освоюючи фольклорно-міфологічний матеріал двох народів, Леся Українка, як переконує М.Драй-Хмара, надає йому нового звучання. Вивівши образ віли від сербського юнацького епосу, поетеса великою мірою втілює в ньому “свою власну індивідуальність”. Заслужують на увагу також оригінальні думки ученого про індивідуально-авторські знахідки Лесі Українки. Як відомо, нинішні дослідники, трактуючи художньо-естетичні особливості “Віли-посестри”, акцентують увагу на трагічному фіналі поеми, що вирізняє її з-поміж аналогічних європейських сюжетів (сербського у тім числі). М.Драй-Хмара був один із перших, хто переконаливо довів, що Леся Українка зробила це усвідомлено і що її “Віла-посестра” органічно вписується у ряд творів, “просякнених трагізмом”, які були написані між 1900 та 1911 роками (“Кассандра”, “Руфін і Прісцілла”, “У пуші”, “Боярина”). В художній інтерпретації відомого фольклорного сюжету поетеса пішла значно далше, порівняно із сучасниками, давши йому філософське підґрунтя. Ці спостереження М.Драй-Хмари потверджуються ним у статті і аргументами самої Лесі Українки, зокрема, її висновками про те, що тільки трагедія “дає глибину і зміст життю”. Тож сербський епос, як переконує дослідник, захопив поетесу саме своєю “величністю образів та трагічною красою”, однак він був для неї тільки своєрідним фоном, “канвою”, на якій “вишивала вона узори власної філософської думки” [5:438].

У статті М.Драй-Хмари “Поєма Лесі Українки “Віла-посестра” на тлі сербського та українського епосу”, що є “найцікавішою з серії його праць про Лесю Українку” (В.Іванисенко), найповніше виявилися сильні сторони його дослідницької манери – “пильна увага до історичних джерел, до генезису художнього образу, прагнення ввести літературне явище в найширший контекст світової культури” [11:262].

У 1926 році М.Драй-Хмара звернувся до полеміки між І.Франком і Лесею Українкою, що відбулася 1897 року. На сторінках журналу “Життя й революція” (1926, №5) він видрукував статтю “Ів.Франко і Л.Українка: З полеміки 90-х років”, широко висвітливши її хід та вузлові проблеми. На початку статті М.Драй-Хмара зазначає, що ця полеміка була суттєвим “епізодом із взаємин між галичанами й українцями”. Вона фактично розпочалася зі статті І.Франка “З кінцем року” (“Життя і слово”, 1896, кн. VI), у якій автор закликає українську інте-

лігенцію до “систематичної праці серед народу” (під народом І.Франко розумів селянство), гостро звинувачує наддніпрянських радикалів (переважно драгоманівських поглядів) в “інтересі до абстрактних питань” та “глибокому розриві з народом”.

М.Драй-Хмара акцентує увагу на тих головних позиціях І.Франка, з якими не погоджувалась Леся Українка. Відомо, що Франкова стаття викликала з її боку цілу низку заперечень поглядів опонента, окремі з яких вона кваліфікує як помилки, “проповіді – “науки” а la Толстой” і критикує “далеко не провірені рецепти спасення душі і рідного краю” [16:19]. М.Драй-Хмара коментує головні положення статті Лесі Українки “Не так ті вороги, як добрі люди” (стаття була надрукована також на сторінках журналу “Життя і слово” (1897, кн.ІІІ) і підписана ініціалами “Н.С.Ж.”). При цьому він, як і Леся Українка, не приймає народницьких поглядів І.Франка і висловлює розчарування від того, що симпатії поета звернулись “до аполітичної літератури і наукової діяльності” [17:245]. Йому більше імпонує думка Лесі Українки, що в Україні “перш усього треба здобувати собі інтелігенцію, вернути нації її “мозок”, - аби не було так, що є над чим робити, та нема кому” [16:22].

У з’ясуванні основних питань полеміки ключовою М.Драй-Хмарі бачилась проблема принципового “розходження, ідеологічної диференціації, характерної для української інтелігенції кінця ХІХ століття” [17:240]. Отож, ймовірно, що звернення дослідника до полеміки 90-х років не випадкове і свідчить про його увагу до провідних тенденцій розвитку української культури у 20-х роках ХХ століття. Симптоматично, що стаття “Ів.Франко і Л.Українка” вийшла поза межі аналізу конкретної полеміки. У ній фактично поставлено питання про роль української інтелігенції в національно-духовному відродженні, яке Драй-Хмару хвилювало особливо гостро. Саме така позиція зафіксована і в його численних щоденникових нотатках. Так, у записі від 13.08.1924 р. він наголошує, що “в революції інтелігенція не перемогла в повній мірі національного моменту (не закріпила своїх позицій) і через те почуває себе “ні в цих, ні в тих” [18:41].

З погляду означеної проблеми, характерна ще одна праця М.Драй-Хмари – вступна стаття до поеми “Бояриня” Лесі Українки. Звернення до цієї драматичної поеми, думаємо, також закономірне. Настроєм М.Драй-Хмари імпонувало ставлення поетеси до тієї частини “продажної української інтелігенції, яка заради “панства великого, лакомства нещасного” зрадила українські традиції і, помосковщившись, добровільно впряглася в чужинецьке ярмо” [19:229]. Проблема активності національної інтелігенції в умовах обільшовичення України бачилась М.Драй-Хмарі, як і свого часу Лесі Українці, в усіх трагічних тонах. Тож закономірно, що він зосереджується в основному на одному з провідних мотивів поеми “Бояриня” – мотиві пасивної зради Степана. Саме цей образ символізує, на його думку, “продажну”, “помосковщену” частину освіченої нації. Леся Українка своєю поемою заявила, що “всьяке угодовство, яке веде в остаточному до національної зради, є злочинним” [20:120].

Безперечно, не все у лесезнавчих працях М.Драй-Хмари сприймається беззастережно, надто коли йдеться про сьогоднішого читача-фахівця. Окремі положення видаються принаймні дискусійними. Однак незаперечним є той факт, що М.Драй-Хмара накреслив широку програму дослідження творчості Лесі Українки в контексті світової літератури. Його праці, за словами Г.Костюка “багатством свіжого, вперше тоді опублікованого фактажу, низкою вникливих спостережень, висновків і гіпотез були не тільки твердим ґрунтом для наступних досліджень, але й зберігають свою вартість і для нашого часу” [21:11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Наєнко М. Наука і кон’юнктура: Українське літературознавство (1917-1922 років). – К., 1993. – 141 с.
2. Мельник С. До питання становлення неокласичної концепції в розвитку української літератури //Визвольний шлях (Лондон). – 1994. - №7. – С. 857-862.
3. Аврахов Т. “Там, між позовклих книг, найкращий мій клейнод...” //Укр. мова і література в школі. – 1990. - №4. – С.31-34.
4. Зеров М. Леся Українка //Зеров М. Твори: У 2 т. – К., 1990. – Т.2. – С. 359-401.
5. Драй-Хмара М. Поема Лесі Українки “Віла-посестра” на тлі сербського та українського епосу // Драй-Хмара М. З літературно-наукової спадщини. – Нью-Йорк, 1979. – С. 162-219.
6. Драй-Хмара М. Леся Українка //Драй-Хмара М. З літературно-наукової спадщини. – Нью-Йорк, 1979.- С.31-161.
7. Петров В. Проблеми літературознавства за останнє 25-ліття: 1920-1945 //Науково-літературознавчий збірник. Світання: Науково-літературознавчий збірник. – К.,1946. -Ч.2. С-43-53.
8. Гречанюк С. Щоб давнє слово на чатах стало //Филипович П. Літературно-критичні статті. – К., 1991. – С. 3-16.
9. Филипович П. Леся Українка //Филипович П. Літературно-критичні статті. – К., 1991. – С. 105-108.
10. Зеров М. Леся Українка: З нагоди нового видання творів //Книжник. – 1991. - №1. – С. 14-18.
11. Іванисенко В. Михайло Драй-Хмара //Письменники Радянської України: 20-30-ті роки. – К., 1989.- С.235 – 263.
12. Гаєвський С. [Рец. на кн.: Драй-Хмара М. Леся Українка: Життя й творчість. – К., 1926] //Життя й революція. – 1926. - №8. – С. 124-125.
13. Дзюба І. Він хотів “жити, творити на своїй землі...” // Драй-Хмара М. Вибране. - 1989. - С. 5-39.
14. Драй-Хмара М. Леся Українка: Життя й творчість. - К., 1926. – 156 с.
15. Зубрицкая М. Творчество Леси Украинки в оценке ”неокласиков”: Автореф. дисс... канд. филол. наук . - К., 1991. – 16 с.

16. Українка Леся. "Не так ті вороги, як добрії люди" //Українка Леся. Зібр. тв.: У 12 т. - К., 1977. -Т.8. - С. 19-25.
17. Драй-Хмара М. Ів.Франко і Л.Українка //Драй-Хмара М. З літературно-наукової спадщини.- Нью-Йорк, 1979. - С. 239-248.
18. Драй-Хмара М. Щоденник: 1924-1928 //Слово і час. -1990. - №1. - С. 41-44.
19. Драй-Хмара М.Бояриня //Драй-Хмара М. З літературно-наукової спадщини. – Нью-Йорк, 1979. – С. 220-238.
20. Задеснянський Р. Творчість Лесі Українки: Критичні нариси. – Мюнхен, 1963. -174 с.
21. Костюк Г. Від редактора // Драй-Хмара М. З літературно-наукової спадщини.- Нью-Йорк, 1979. - С. 7-12.

Матеріал надійшов до редакції 26. 12. 2000 р.

Томчук О.Ф. Творчество Леси Украинки в научной интерпретации М.Драй-Хмары.

В статье представлен материал о широкой деятельности украинских неоклассиков в сфере научного освоения наследия Леси Украинки. Особое место отведено освещению ключевых позиций лесеведческих работ М.Драй-Хмары, выявлению новаторских тенденций и специфики его исследовательской манеры в синхронном контексте украинского литературоведения 20-30-х годов XX века.

Tomchuk O.F. Lesya Ukrainka's Literary Heritage in M. Drai-Khmara's Scientific Interpretation.

The article deals with the Ukrainian neoclassics' scientific interpretation of Lesya Ukrainka's literary heritage. The main part of the article concentrates upon the key position of M. Drai-Khmara's works about Lesya Ukrainka. The author makes an attempt to discover the innovatory tendencies and specific character of his research style in synchronic context of History of Ukrainian Literature in the 20-30s of the XXth century.